

Bazylika Świętego Krzyża w Warszawie (ul. Krakowskie Przedmieście 3)

Pod kościołem znajdują się krypty i dolna świątynia pełniąca do dnia dzisiejszego funkcje liturgiczne. Projektantem budowli był królewski architekt Józef Szymon Bellotti. Konsekracja dolnej świątyni miała miejsce 20.03.1695 roku przez ks. Jana Kirschensteina biskupa saloneńskiego, a więc ponad rok przed wyświęceniem kościoła górnego w dniu 01.04.1696 roku.

W 1807 roku kościół dolny przekształcono na skład wina dla wojska, który funkcjonował tu do 1810 roku.

W 1939 roku podczas wrześniowych walk urządzono w podziemiach kościoła szpital polowy. 6 września 1944 niemieckie ładunki wybuchowe w postaci min "goliat" spowodowały zarwanie się stropu kościoła dolnego.

Odbudowa świątyni prowadzona była w l. 1945-1953.

W 1984 r. podczas potajemnego spotkania w podziemiach kościoła św. Krzyża została przygotowana deklaracja powołująca polską filię Lekarzy Świata.

Główne wejście do części podziemnej znajduje się od strony ul. Krakowskie Przedmieście pod tarasem zlokalizowanym przed fasadą górnej świątyni, zaś dwa boczne wejścia zlokalizowane są w kościele górnym. W 1898 roku wejście zostało ozdobione portalem proj. S. Szyllera nad którym umieszczono napis "Sursum Corda" i figurę Chrystusa z Krzyżem (proj. P. Weloński).^[1] Kościół dolny położony jest pod prezbiterium oraz transeptem kościoła górnego. Krypty stanowiące korytarz wejściowy do kościoła dolnego zlokalizowane są natomiast pod nawę główną.

Wnętrze zostało wyposażone w trzy ołtarze, w których obrazy zastąpiono drewnianymi rzeźbami ich patronów: Jezusa Ukrzyżowanego (ołtarz główny), Matki Boskiej Bolesnej (ołtarz boczny), św. Marii Magdaleny (ołtarz boczny). Ściany przy głównym ołtarzu zostały ozdobione malowidłami przedstawiającymi Mękę Pańską^[2]. Sklepienia kolebkowo krzyżowe kościoła zostały wsparte na trzydziestu słupach^[3], których dwa rzędu wydzieliły trzy ciągi^[4] z których środkowy (główny) jest znacznie szerszy od dwóch bocznych. W ścianach bocznych umieszczono okna (po trzy w każdej ze ścian).

W korytarzu prowadzącym od schodów do kościoła dolnego, w ścianach znajdują się katakumby, w których pochowano oo. Misjonarzy z tutejszego zgromadzenia oraz ss. Miłosierdzia Bożego, których dom zakonny znajdował się w pobliżu kościoła Św. Krzyża.

Katakumby zostały zbudowane również pod kaplicą Najświętszej Maryi Panny z 1700 r. (ob. Kaplica MB Częstochowskiej) i pod ołtarzem Św. Wincentego, gdzie pochowano osoby zasłużone

dla zgromadzenia Misjonarzy i tutejszej parafii.^[5]

Obecnie planowane jest utworzenie w kościele dolnym multimedialnego muzeum, które prezentowane będą istotne w dziejach kościoła wydarzenia i postaci m.in. odprawiona 8 maja 1791 r. msza za uchwalenie Konstytucji 3 maja, czy historia mauzoleum rodowego Czartoryskich.

W kościele oraz w katakumbach zostali pochowani m.in.:

- Mikołaj Bartłomiej Tarło (zm. 1715) - budowniczy obecnego kościoła i proboszcz parafii św. Krzyża, biskup poznański (inicjały M.B. [brak pełnego imienia i nazwiska], napisy w języku łacińskim informujące o dacie śmierci, płaskorzeźbiony herb Topór Tarłów zwieńczony herbem biskupim)
- Piotr Tarło (zm. 1722) - biskup inflandzki i poznański (nagrobek czworoboczny zwieńczony łukiem odcinkowym, inicjały P.T. [brak pełnego imienia i nazwiska], napisy w języku łacińskim informujące o dacie śmierci, płaskorzeźbiony herb Topór Tarłów zwieńczony herbem biskupim)
- Michał Stefan Radziejowski (zm. 1705) - Prymas Polski (pochowany w podstawie późnobarokowego pomnika z l. 1719-22, proj. C. A. Bai przy ołtarzu św. Felicissimy, ob. Najświętszego Sakramentu, w kościele górnym)
- August Aleksander Czartoryski (zm. 1782) - wojewoda ruski - tablica czworoboczna, litery stylizowane, napis na tablicy: *"August Alexander na Klewaniu y, Zukowie Xiężę Czartoryski Wojewoda, y Gener: Ziem Rus: General Lielt, Wojsk Koron: Szeff Regi: Gwardyi, Pieszey Koronney I Król: Mei y Rzp, tey Orderów Orła Białego Sgo., Jędrzeja, Sgo Stanisława y innych., Kawaler: Syn Kazimierza na Klewa-, niu y Zukowie Xię: Czartoryskiego, y Izabelli Morsztynowney Podskarbian-, ki Wiel: Koron: Narodzony w R 1697, 9 listopada umarł w R. 1782"*
- Jan Jerzy Flemming (zm.1771) - wojewoda pomorski
- Piotr Des Noyers (zm. 1693) - sekretarz i podskarbi Marii Ludwiki (tablica czworoboczna, zwieńczona łukiem odcinkowym, napisy w języku łacińskim, w górnej części herb rodziny Des Noyers)
- ks. Piotr Śliwicki (zm. 1775) - wizytator polskiej prowincji Misjonarzy (pochowany pod ołtarzem Św. Wincentego)
- Ludwika z Roztworowskich Potkańska (zm. 1817) - podkomorzyna sandomierska

- Zofia z Matuszewiczów Kicka (zm. 1822) - córka Ministra Skarbu i kasztelana Tadeusza Matuszewicza i Marianny Przebendowskiej. Napis na tablicy: "*Z Cnót, Przymiotów Znaney, w Kwiecie życia zgasley, Zofij Kickiey, Nieodżałowaney Zonie, Ten Zalu i Wdzięczności Pomnik, poświęcił, Mąż nieutulony.*" Druga tablica wspólna z Teresą Czartoryską.
- Walenty Sobolewski (zm. 1831) - prezes Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego (klasycystyczna tablica pamiątkowa w kościele górnym)
- Maria de la Grange d'Arquien (zm. 1735) - małżonka Jana Wielopolskiego kanclerza wielkiego koronnego, siostra Maria Kazimiera Sobieskiej
- Jan Chrzyciel Czempiński (zm. 1786) - doktor medycyny
- Stanisław Małachowski (zm. 1809) - marszałek Sejmu Czteroletniego, referendarz wielki koronny^[6] - Napis na nagrobku: "*Stanisławowi Małachowskiemu, Marszałkowi Trybunału Koronnego, Marszałkowi pamiętnego Sejmu 3-go Maja, Prezesowi Senatu Księstwa Warszawskiego, Troskliwemu dos Poddanych Panu, Opiekunowi Miast wzorowi prawych, Obywateli, pełnemu lat, zasług i nieskażoney, cnoty tę skromną uczczenia pamiątkę, iedna z rodziny poświęca, Zmarłemu dnia 29 grudnia Roku 1809*" - litery stylizowane
- Gabriel Piotr Baudoin (zm. 1768) - francuski ksiądz, misjonarz ze Zgromadzenia św. Wincentego á Paulo, profesor filozofii i teologii, działacz charytatywny, założyciel najstarszego w Polsce Domu Małych Dzieci (pochowany pod ołtarzem Św. Wincentego, tablica pamiątkowa w kościele górnym)
- Tadeusz Dembowski (zm. 1806) - Minister Skarbu.
- ks. Lambert aux Couteaux - superior pierwszej grupy misjonarzy przybyłych do Warszawy
- Izabela Elżbieta z Morsztynów Czartoryska (zm. 24.II.1756 r.) - żona Kazimierza Czartoryskiego; w 1736 założyła w Warszawie pierwszy salon polityczny (nagrobek barokowy, częściowo zniszczony, napisy w języku łacińskim, zwieńczony owalnym medalionem z koroną i wolutowymi spływami, w dolnej części płaskorzeźbiona czaszka)
- Maria z Zawiszów Michałowa Księżna Radziwiłłowa (zm. 6. VI. 1930 r.) - fundatorka Bazyliki Serca Jezusowego na Pradze, działaczka filantropijna (tablica czworoboczna, zwieńczona łukiem odcinkowym)
- Maria Magdalena z Raczyńskich Księżna Lubomirska (5. XI. 1847) "*Wdowa po*

Michale Xięciu Lubomirskim, Generale Lejtancie dawnych Wojsk Polskich, zmarła w Warszawie d. 5 Listopada MDCCCXLVII. Głaz ten pamięci najlepszej z Matek Syn położył" - (tablica czworoboczna, zwieńczona łukiem odcinkowym, w górnej części grawerowane tablice herbowe z herbami Nałęcz - Raczyńskich i Szreniawa bez Krzyża - Lubomirskich, litery stylizowane)

- Maria Lubomirska (zm. 27.IV.1923) - *"córka Jana Tadeusza (Lubomirskiego przyp. autora) i Marii z Zamoyskich"* - - (tablica czworoboczna, zwieńczona łukiem odcinkowym)
- Maria z Zamoyskich Lubomirska (zm. 23.XII.1922), żona Jana Tadeusza Lubomirskiego) - tablica czworoboczna.
- Jan Tadeusz Książę Lubomirski (zm. 7.IV.1908) - działacz społeczny, historyk, badacz społeczno-gospodarczej historii Polski. - (tablica pięcioboczna)
- Maria Kazimiera Lubomirska (zm. 2.III.1852) - *"Jedynaczka Eugeniusza i Krystyny Xiążąt Lubomirskich"* - tablica czworoboczna zwieńczona łukiem odcinkowym, liczne pęknięcia)
- Matylda Amelia Łuskina (zm. 6.III.1850) - tablica czworoboczna zwieńczona łukiem odcinkowym
- Andrzej Zamoyski (19.X.1874) - *"Syn Stanisława Ordynata Zamoyskiego i Zofii z Xiążąt Czartoryskich, Oficer Wojsk Polskich w 1831, Dobrze zasłużony Ojczyźnie, Zmarł na wygnaniu, Śmiertelne szczątki sprowadzono, i tu spoczęły dnia 22.XI1923, Wieczny Odpoczynek racz Mu dać Panie."*
- Róża z Potockich (Andrzejowa) Zamoyska (zm. 27.X.1862), żona Andrzeja Artura Zamoyskiego.
- Adam Keller (zm. 1882) - inspektor poczt Królestwa Polskiego - na dole tablicy grawerowany herb Gryf - Kellerów.
- fragment nagrobka z grawerowanym herbem Topór i inicjałami: H. (imię ?) z T. (nazwisko panieńskie ?) G. (nazwisko męża ?), na dole data śmierci DIE 25 Octobris 1725
- fragment nagrobka księdza (brak nazwiska i imienia) - "Doktor Św. Teologii i [...], Arcybiskup Tytularn [...], Kapituły Metropoli [...], Sądu Arcybiskupi [...]"
- Bolesław Mościcki (zm. 18.II.1918) - *"Pułkownik, Dowódca i Szef 1 Pułku Ułanów, Krachowieckich, Poległ Śmiercią Bohaterską 18.II.1918 r."* - nagrobek współczesny prostokątny, pod nim piaskowcowy fragment oryginalnego nagrobka z napisami.

- nagrobki w krypcie Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia: s. Anna Swilanowska (zm. 1838 w klasztorze przy Kościele Św. Kazimierza, w dolnej części wizerunki kos), s. Teresa Świerczyńska (zm. 1840 w klasztorze przy Kościele Św. Kazimierza, w dolnej części tablicy krzyż i gałązka), s. Eleonora Koc (Przełożona Szpitala Dzieciątka Jezus, zm. 1853, tamże, tablica zachowana częściowo), s. Gadomska [imię nieczytelne] (zm. 1831 lub 1834, tablica zachowana częściowo, w dolnej części krzyż, harfa i gałązka), s. Franciszka Nowakowska (zm. 1835 w klasztorze przy Kościele Św. Kazimierza), s. Klara Wasiełowska (zm. 1821), s. Helena Hoińska (zm. 1836 w klasztorze przy Kościele Św. Kazimierza, w dolnej części nagrobka czaszka i skrzyżowane piszczele, a po bokach gałązki), s. Katarzyna Chrałońska (zm. 1841 w klasztorze przy Kościele Św. Kazimierza, w dolnej części nagrobka krzyż i gałązka), s. Agnieszka Drozdowska (zm. 1839, nagrobek owalny ozdobiony motywami roślinnymi)

- Alicja Katarzyna z Redhead Vidal (zm. 25.V.1860) - *Spełniając zmarłej życzenie i własnego serca tkliwy obowiązek, Dwaj synowie, synowa i wnuk, Drogie dla siebie zwłoki najlepszej z matek wiernej sługi Boga, Najżyczliwiejszej przyjaciółki Zgromadzenia X.X. Missyonarżów, W tym złożyli Kościele, W którym przez lat blisko czterdzieści modlitwie oddana, Dla wszystkich parafian zostawiła pamięć, Wzorowej pobożności i cnót chrześcijańskich. Dusza Jej poleca się modlitwom pobożnych.* - tablica czworokątna z grawerowanym herbem najprawdopodobniej rodziny Vidal.

- Adam Kazimierz Joachim Czartoryski (zm. 20 III 1823) - asesor sądów królewskich, generał, generał ziem podolskich, komendant, marszałek, marszałek sejmowy, podpułkownik, poseł, poseł na sejm, rotmistrz chorągwi husarskiej, starosta generalny - (tablica z 1825 r., neoklasycystyczna, stylizowana w formie tarczy, autorstwa H. Szpiclowskiego, napisy łacińskie, w zwieńczeniu płaskorzeźbiony herb Pogoń Czartoryskich, nad nim korona, w dolnej części płaskorzeźba w formie czaszki)

- nagrobek z herbem Prus III i inicjałami Z.M. i nieczytelnymi napisami w dolnej części z datą A.D. 1701, zachowane ślady kolorów tarczy herbowej

- nagrobek z herbem Topór i inicjałami Z.C., w dolnej części napis informujący o dacie śmierci (18 Abris 1702) i latach życia, tablica czworoboczna zwieńczona łukiem odcinkowym

- nagrobek z herbem Belina i inicjałami N.P., H.P.,CH.N, w dolnej części napis informujący o dacie śmierci, częściowo nieczytelny.

- nagrobek z herbem Topór i inicjałami Z.C., A.P., CH.N., w dolnej części napis

informujący o dacie śmierci, częściowo nieczytelny

- nagrobek z herbem Szreniawa bez Krzyża , w dolnej części napis informujący o dacie śmierci 1699 r., zachowane ślady kolorów herbu
- nagrobek z herbem Doliwa Bernarda Stanisława Gozdzkiego (zm. 22.VII. 1771), generał lejtnant wojska koronnego, Starosta Smotrycki, Wojewoda Podlaski - Napis na tablicy: *"Woiwodzie y Generalowi Podlaskiemu, Kawalerowi Orderów Orła Białego y S. Ję, drzeja, Mężowi, Najjasnieyszym Królom, Augustowi II, III, y dziś panującemu Stanisławowi, Augustowi tudziesz Rzpltey dobrze zasłużonemu, dnia 22 lipca roku 1771, w Warszawie zmarłemu, Barbara z Ma, lachowskich małżonka Jego Kochaią, ca na wieczną przywiązania swego, ku Niemu pamiątkę położyła."*
- nagrobek z herbem Pogoń i datą śmierci A.D. 1692 FEBR. 22. - nagrobek najprawdopodobniej należy do Michała Jerzego Czartoryskiego (zm. 1692) - wojewoda sandomierski[7], zachowane ślady kolorów herbu
- nagrobek z herbem Pogoń i datą śmierci 1747 najprawdopodobniej należący do Stanisława ks. Czartoryskiego (zmarł jako 7 letnie dziecko), syna Augusta Aleksandra ks. Czartoryski
- nagrobek z herbem Pogoń, inicjałami i datą śmierci 1695
- nagrobek z herbem Rawicz, prostokątny.
- nagrobek z herbem Grabie, napis łaciński, data śmierci 1699
- nagrobek z herbem Agryppa lub Dębno, inicjałami i data śmierci 1688, zachowane ślady kolorów tarczy herbowej
- nagrobek z herbem Dąbrowski I lub Dołęga i inicjałami, prostokątny, liczne pęknięcia
- nagrobek z herbem Dąbrowski I lub Dołęga i inicjałami, prostokątny A.K. K.C.
- Maria z Chełmickich Michałowa hr. Stadnicka (zm. 20.VI.1914) - siostra Klara III Zakonu Św. Franciszka. (tablica prostokątna)
- Karol Franciszek Schmidt (zm. 1769) - starosta brodnicki (tablica prostokątna, napis w języku łacińskim)
- Anna de Frise (zm. 1785) - żona Karola Franciszka Schmidta, tablica czworoboczna
- Krzysztof de Landuy Boham (zm. 17.IV.1688) - pułkownik (tablica czworoboczna zwieńczona łukiem odcinkowym, napisy w języku łacińskim)
- Robert Le Roux d'Esneval (zm. 1693) - ambasador Francji w Polsce (tablica

czworoboczna zwieńczona łukiem odcinkowym, napisy w języku łacińskim, w górnej części płaskorzeźbiony herb rodzinny)

- Girsztowt Polikarp (zm. 12.XI.1877) - chirurg, profesor Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie, organizator i kierownik służby zdrowia w okresie powstania styczniowego - (tablica czworoboczna, napis informuje: *"serce dra P. Girsztowta"*)
- Jan Kazimierz Kierżgayło Zawisza (zm. 22.II.1887) i Maria Apolonia Katarzyna z hr. Kwileckich Janowa Zawiszyna (zm. 5.VI.1910) - tablica zwieńczona płaskorzeźbami z herbami Łąbęż - Zawiszów i Szreniawa - Kwileckich.
- Piotr Bieliński (zm. 6.III.1829) - prezes Sądu Sejmowego Królestwa Kongresowego, pisarz wielki koronny od 1787, senator-wojewoda Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego - tablica czworoboczna zwieńczona łukiem odcinkowym, w dolnej części grawerowany herb Szeliga - Bielińskich
- Urszula z Czapskich Małachowska (zm. 9 XII 1782) - pierwsza żona Stanisława Małachowskiego (tablica prostokątna, stylizowane litery)
- Konstancja z Czapskich Małachowska (zm. 9 III 1791) - druga żona Stanisława Małachowskiego, siostra Urszuli (tablica prostokątna, stylizowane litery)
- Józefa z Godlewskich Ostrowska (zm. 6.XII.1780) - kasztelanowa czerska, żona Tomasz Romana Adam hr. Rawita - Ostrowskiego
- Teresa Czartoryska (zm. 1780) - najstarsza córka Izabeli właśc. Elżbiety z Flemmingów Czartoryskiej, generałówna Ziem Podolskich, zmarła w wieku 15 lat od poparzenia i Zofia z Matuszewiczów Kicka. Napis na tablicy: *"Zofia z Tad: Matuszewicza Min: Skar: K: Pol:, i Maryanny z Przebendowskich roku 1796 D:, 21 grudnia zrodzona Lud: Kickiego Pól: Woj:, Pol: od roku 1819 małżonka zpośród zaczętego, ledwie szczęścia domowego w kwiecie wieku, zpośród lez rodziny i przyjaciół na uwień-, -czenie pełnego cnót zycia w R-u 1822 D: 5-go, listopada do Boga Wezwana, tu, od przysposobioney a nieukojoney w żalu, Matki Izab. z Fleming: Xię: Czartoryskiej, obok iey corki wspólnym grobie złożona, spoczywa 1822 list:"*
- Maria Zofia z Sieniawskich Czartoryska (zm. 21.V.1771) - Napis na tablicy: *"Marya Zofia z Sieniawskich niegdy, IO: Adama Mikołaja z Granowa Sie, niawskiego Kasztelana Krakowskie, go Hetmana W.K., Córka z niegdy, IO: Elżbietą Lubomirską Marszałkow, ną W.K. Splodzona. Pierwszego Mał, żeństwa niegdy IW. Stanisława, Denhoffa Woiewody Połockiego H., P. Litt. Powłornego, IO. Xcia Czarto-, ryskiego Wdy Ruskiego małżonka, Narodzona Roku 1698. D. 15 Kwiet, nia. Życ przestała 1771. Roku, D. 21. Maja Roku*

Swego 73"

- Stanisław Gozdzi (zm. 1693) - starosta stężycki - tablica czworoboczna zwieńczona łukiem odcinkowym, w górnej części herb Doliwa.
- Wiktoria z Orłowskich Sobańska (zm. 22.VII.1858) - filantropka, założycielka parku w Obodówe
- Izabela (Elżbieta) z Grabowskich Sobolewska (zm. 21.V.1858) - damy honorowej cesarzowej rosyjskiej Aleksandry Fiodorowny, córka Stanisława Augusta Poniatowskiego.
- Henryk Kazimierz Józef Zabięło (zm. 16 I. 1850) - Napis na tablicy: *"koniuszy dworu Królestwa"*
- Maria Teresa z Żółtowskich (Gustawowa) Bławdziewiczowa (zm. 22.XII.1917)
- Katarzyna w Wołkońskich Skokowska (zm. 1977)
- Marianna Lanckorońska ze Świdzińskich (zm. 1826) - kasztelanowa połaniecka, współzałożycielka Instytutu dla Głuchoniemych w Warszawie
- Gabriela z Gutakowskich Zabięłowa (zm. 8 II 1865) - żona Henryka Kazimierza Józefa Zabięło
- Edward Józef de Virion (zm. 1993) - Napis na tablicy: *"Żołnierz Armii Krajowej, Więzień obozów Niemieckich, Uczestnik Kampanii Włoskiej, Długoletni Działacz i Prezes, Rady Polonii w Połudn. Afryce"*[\[8\]](#)
- Józef i Maria Kochowscy (zm. 1777 ?) - Napis na tablicy: *"Pamiętce, dwóch Niewiniątek Brata y, Siostry Rodzonych Józefa w roku, ósmym i Maryi w trzecim z świa-, ta zeszłym a tu pochowanych, smu-, tni Rodzice Bazyli y Konstancya, z Brzostowskich Kochowscy herbu, Nieczuia Generalstwo Rossyiscy, położyli roku 1777"*
- Tablica pamiątkowa Grupy Literackiej "Sztuka i Naród" - Napis na tablicy: *"Grupa Literacka "Sztuka i Naród", 1942-1944 Organ Ruchu Kulturowego, Konfederacji Narodu - Armii Krajowej [poniżej grawerowany krzyż], Onufry Bronisław Kopczyński ps. Stefan Barwiński, - założyciel pisma zginął w Majdanku w maju 1943, Wacław Bojarski ps. Jan Marzec, ranny przy składaniu wieńca pod pomnikiem, M. Kopernika 25 V 1943 zmarł 5 VI 194, Andrzej Trzebiński ps. Stanisław Łomień, rozstrzelany 12 XII 1943, poległ w Powstaniu Warszawskim:, Tadeusz Gajcy ps. Karol Topornicki 16 VIII 1944, Wojciech Mencil ps. Paweł Janowicz 15 VIII 1944, Zdzisław Stroiński ps. Marek Chmura 16 VIII 1944, Włodzimierz Pietrzak ps. Balk 22 VIII 1944, Zawsze Wierni Wartością Chrześcijańskim, i Narodowym Zawartym w Dewizie Polaków, Bóg Honor Ojczyzna, [znak*

Polski Walczącej], Towarzysze Walki Żołnierze, Konfederacji Narodu Armii Krajowej, 11 Listopada 1977"

- Tablica: *"20 Rocznica Stanu Wojennego, 13 grudnia 1981 r. - 13 grudnia 2001 r., W Holdzie, Zamordowanym księżom stoczniovcóm górnikom, działaczóm niepodległościowym, tysiącom internowanym i uwięzionym, - ofiaróm Stanu Wojennego, Krag Pamięci Narodowej, Komitet Pamięci ks. Jerzego Popiełuszki.* - na tablicy umieszczone: krzyż i orzeł wojsk lądowych, wykonane z brązu.
- Tablica pamiątkowa ks. Leona Więckiewicza (zm. 4 VIII 1944) - Napis: *"Zginął śmiercią męczeńską, w obozie koncentracyjnym Gross - Rosen, niosąc współwzięnióm pomoc kapłańską"* - w górnej części tablicy owalne zdjęcie i herb Giejsztor
- Tablica pamiątkowa Władysława Żemralskiego (zm. 1937, uczestnik Powstania Styczniowego), Marcelgo Żemralskiego (zm. 1973, aerobiolog, żołnierz gen. W. Sikorskiego), ks. kanonika Mieczysława Żemralskiego (zm. 1975, prefekt gimnazjów warszawskich), Klary Żemralskiej (zm. 1985, nauczycielka, sybiraczka, przewodnik warszawski)
- Marianna z Chełmickich Stadnicka (zm. 20 VI 1914), żona Michała Napoleona Karola Stadnickiego
- Marianna Tekla Tymowska (zm. II. 1809 w wieku 9 lat) - córka Ignacego Tymowskiego, członka Sejmu Wielkiego i Kunegundy Wodzińskiej
- Michał Jan hr. Wandalin-Mniszech z Wielkich Kończyc (zm. 21 VII 1785^[9]) - syn Michał Jerzego hr. Wandalina - Mniszcha i Urszuli Marii Zamoyskiej
- Józef Antoni Podoski (zm. 17 I 1779) - generał adjutant, kuchmistrz wielki litewski, wojewoda płocki
- Stanisław Kostka Lubicz - Choromański (zm. 1838) - arcybiskup warszawski (epitafium znajduje się w Katedrze Św. Jana)
- Aleksandra Sobolewska (zm. 16 XII 1878) - córka Walentego Faustyna Sobolewskiego

Warto ponadto wspomnieć, iż po śmierci księcia Józefa Poniatowskiego w 1813 roku trumna z jego zwłokami stała w dolnym kościele do 1815 roku. W katakumbach w l. 1978 - 1880 spoczywało serce Fryderyka Chopina przeniesione później do kościoła górnego.

[1] pierwsza figura z 1858 roku proj. A. Pruszyńskiego została przeniesiona do kościoła św. Macieja Apostoła w Kruszynie.

[2] autor nieznan

[3] filary wykonane z kamienia posiadają przekrój czworoboczny, ścięty (fazki) na krawędziach.

[4] kościół dolny posiada wnętrze halowe, bez naw.

[5] informacje archiwalne wskazują, iż pojedyncze katakumby były tworzone również w ścianach kościoła.

[6] pomnik nagrobny ze względu na swoje gabaryty i ciężar nie został umieszczony w kościele św. Krzyża, lecz ustawiony w Katedrze św. Jana, gdzie znajduje się do dzisiaj.

[7] niezgodność daty śmierci co do dnia i miesiąca

[8] zmarła w Republice Południowej Afryki. Przypuszczalnie w krypcie znajduje się tylko tablica pamiątkowa.

[9] zmarł najprawdopodobniej jako niemowlę.

Kolegiata św. Anny w Wilanowie^[1] (ul. Kolegiacka 1)

Krypty grobowe znajdują się pod kaplicą Potockich wzniesioną w latach 1857 - 1870 podczas rozbudowy istniejącego wcześniej kościoła. Kaplica ta powstała z inicjatywy Aleksandry i Augusta Potockich wg proj. Henryka Marconiego^[2].

Podziemia znajdują się pod prawą (patrzac w kierunku ołtarza) częścią prezbiterium oraz transeptu (południowo wschodni narożnik)

Krypty składają się z dwóch pomieszczeń. Pierwszym jest przedsionek do którego prowadzą schody z wnętrza kościoła. W przedsionku w północnej (prawej) ścianie przy podłodze znajdują się trzy czarne prostokątne tablice nagrobne :

- Adama Branickiego (zm. 1947) - ostatniego właściciela dóbr wilanowskich,
- Beaty Marii z Potockich Branickiej (żony Adama Branickiego) (zm. 1976)
- Stefana Tarnowskiego (zm. 1943) - syna Juliusza i Anny z Branickich.

Za przedsionkiem znajduje się duża sala pełniąca funkcję kaplicy grobowej. Przy jej południowej, półokrągłej ścianie umieszczono ołtarz, natomiast w ścianie północnej

dwa zespoły epitafiów w łukowych wnękach posiadających postać dwóch tablic zwieńczonych również łukiem^[3] ponad którymi umieszczono okrągły medalion.

Każda z tablic jest podzielona poziomo na trzy części (od góry do dołu) jednak nie wszystkie części są zajęte przez epitafia.

W pierwszym (nr 4 na planie) zespole znajdują się dwa epitafia, zajmujące dolne i środkowe pole lewej tablicy. Są to licząc od góry:

- Konstanty Branicki (zm. 1918) - syn Ksawerego i Anny z Potockich, oficer łączności Wojska Polskiego, Szef Rejonu Winnickiego
- Władysław Branicki (zm. 1913) - syn Ksawerego i Anny z Potockich.

Drugi zespół (nr 5 na planie) składa się z pięciu epitafiów. Zajmują one całą tablicę prawą oraz górne i dolne pola tablicy lewej (środkowe pole lewej tablicy jest puste).

W prawej tablicy licząc od góry pochowano:

- Jadwigę z Potockich Branicką (zm. 1916) - żonę Konstantego Grzegorza Branickiego,
- Aleksandra Potocka (zm. 1892) - działaczka charytatywna, właścicielka dóbr wilanowskich, córka Stanisława i Katarzyny z Branickich.
- Stanisław Potocki (zm. 1887) - Pan w Brzeżanach, syn Aleksandra i Izabeli z Mostowskich

W tablicy po lewej stronie znajdują się epitafia.:

- Konstantego Branickiego (zm. 1884) - syna Władysława i Róży z Potockich,
- Marii Anieli z Sapiechów Branickiej (zm. 1918) , żony Władysława Michała Branickiego

Główny zespół epitafiów znajduje się zachodniej ścianie i posiada analogiczny kształt jak poprzednie, z tym że zajęte są wszystkie pola tablic oraz okrągły medalion na górze. Całość jest dodatkowo zwieńczona sentencją w języku łacińskim (IN CHRISTO OMNES VIVIFICABUNTUR 1 COR XV)[\[4\]](#)

Epitafia w tym zespole to:

W medalionie na górze

- Ignacy Hrabia Potocki (zm. 1856), syn Stanisława i Marii z Sapiechów

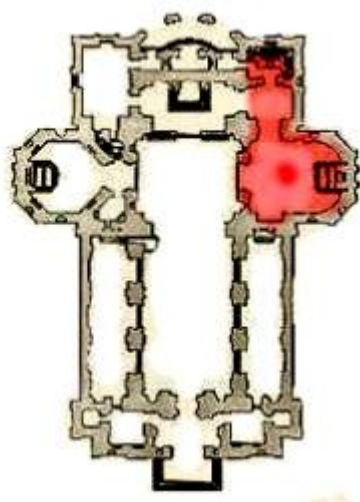
Lewa tablica od góry:

- Ignacy Hrabia Potocki (zm. 1809), marszałek wielki litewski, polityk, działacz patriotyczny, publicysta i pisarz[\[5\]](#), syn Eustachego i Maryi z Kontskich (Kąckich)
- Aleksandra Potocka (zm. 1831) córka Stanisława i Izabeli książąt Lubomirskich, żona Stanisława Kostki Potockiego, założycielka parku romantycznego w Morysinie[\[6\]](#)

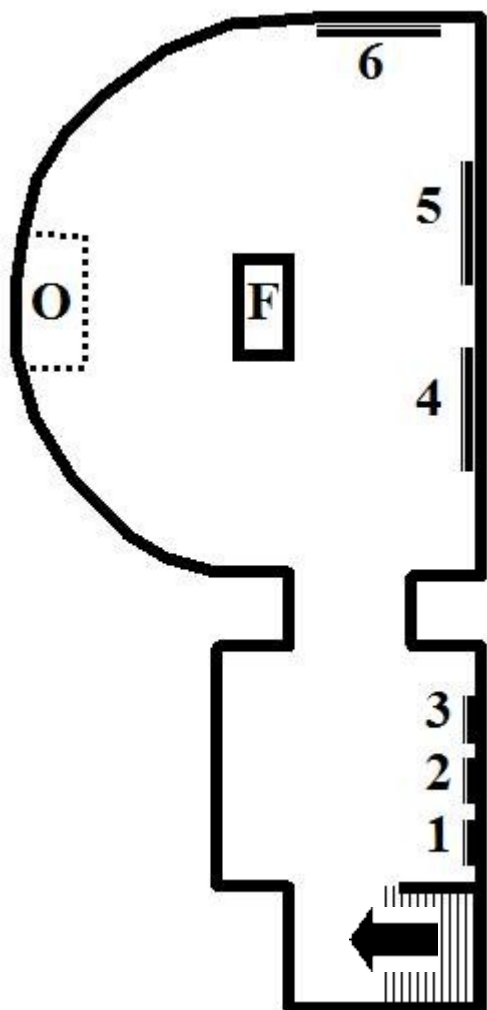
- Amelia Potocka (zm. 1859) - córka Antoniego Norberta i Izabeli Jelskiej

Prawa tablica od góry:

- Stanisław Kostka Potocki (zm. 1821) - prezes Rady Stanu i Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego, generał, poseł, członek Stronnictwa Patriotycznego na Sejmie Czteroletnim, prezes Senatu Królestwa Polskiego[7].
- Aleksander Potocki (zm. 1845) - dziedzic Wilanowa, szambelan Napoleona Bonaparte, syn Stanisława Kostki i Aleksandry z Lubomirskich
- August Hrabia Potocki (zm. 1867), powstaniec listopadowy, najstarszy syn Aleksandra Stanisława i Anny z Tyszkiewiczów.

Ryc. Lokalizacja krypty (opracowanie własne, Janiszek M., 2010)[8]

F – Filar, w sali głównej
 O – Ołtarz w sali głównej
 1-3 – tablice w przedsionku
 4-6 – zespoły tablic w sali
 głównej
 (wejście zaznaczone strzałką)

Ryc. Plan krypty w Kolegiaty św. Anny w Wilanowie (*Janiszek M., listopad 2010*)

Szczegółowy wykaz tablic (numeracja na planie zgodna z opisem):

Tablice w przedsionku

1.

Adam Branicki

syn Xawerego i Anny

z Potockich

ostatni z rodu

ur. w Krakowie 30.III.1892 r.

zm . w Otwocku 2.XII.1947 r.

2.

Beata z Potockich

Adamowa Branicka

córka Józefa i Heleny

z Czarneckich

* 7. 9. 1896 r. w Rymanowie

+ 9. 5. 1976 r. w Warszawie

3.

Stefan

Tarnowski

syn Juliusza i Anny

z Branickich

ur. 22.IV.1906 r. w Końskich

zm. 13.V. 1943 r. w Warszawie

Tablice w Sali głównej:

Tablice w pierwszej wnęce (nr. 4)

4.1

Konstanty Branicki

syn Xawerego i Anny

z Potockich

Oficer Łączności Wojska Polskiego

Szef Rejonu Winnickiego

* w Krzeszowicach 19 września 1887 r.

+ w Warszawie 23 grudnia 1918 r.

4.2

Władysław Branicki

syn Xawerego i Anny

z Potockich

* w Wilanowie 8 maja 1893 r.

+ w Waplewie 12 marca 1913 r.

Tablice w drugiej wnęce (nr. 5)

5.1

Konstanty Branicki

Syn Władysława i Róży z Potockich

* 1824 + 1884

Wieczny odpoczynek racz dać mu Panie

5.2

Maryja z Sapiechów

Władysława Branicka

* w Paryżu 18 – X 1843 r.

+ w Kijowie 12 – X 1918 r.

Wieczne odpocznienie racz dać jej Panie

5.3

Jadwiga z Potockich

Konstantynowa Branicka

córka Hermana Potockiego i Antoniny z Mokronoskich

* 1827 + 1916

Wieczny odpoczynek racz jej dać Panie

5.4

Alexandra z Hr. Potockich

Hrabina Augustowa Potocka

Córka Stanisława i Katarzyny z Hr. Branickich

ur. 26 marca 1818 r.

um. w Warszawie 6 stycznia 1892 r.

5.5

Stanisław Hrabia Potocki

syn Alexandra i Izabeli z Mostowskich

1° voto Potockiej 2° voto Starzeńskiej

urodził się w Warszawie 7 maja 1821 r.

zmarł w Brzeżanach 11 grudnia 1887 r.

Tablice w trzeciej wnęce (nr 6)

6.1

Jgnacy hr. Potocki

syn Stanisława i Maryi z Sapiechów

wnuk Alexandra

Helenów 1856

yix oritur

moritur

6.2

Jgnacy Hrabia Potocki

syn Eustachego i Maryi z Kontskich

urodził się w Radzynie 1750 r.

umarł w Wiedniu 1809 r.

6.3

Alexandra córka Stanisława i Izabeli

Xiążąt Lubomirskich

Hr. Stanisławowa Potocka

Dziedziczka Wilanowa

Urodziła się w Warszawie 1753 r.

Umarła w Krakowie 1831 r.

6.4

Amelia Potocka

Prawnuczka Pelagii z Potockich

Potockiej siostry Eustachego

Urodziła się w Monasterzycach 28 lipca 1831 r.

Umarła w Warszawie 10 sierpnia 1859 r.

6.5

Stanisław Kostka Hrabia Potocki

syn Eustachego i Maryi z Kontskich

urodził się w Radzynie 1757 r.

umarł w Wilanowie 1821 r.

6.6

Alexander Hrabia Potocki

Syn Stanisława i Alexandry z Xiążąt

Lubomirskich

Dziedzic Wilanowa

Urodził się w Warszawie 15 maja 1778 r.

Umarł w Warszawie 26 marca 1845 r.

6.7

August Hrabia Potocki

Syn Alexandra i Anny z Tyszkiewiczów

Dziedzic Wilanowa

Urodził się w Warszawie 17 marca 1806 r.

Umarł w Warszawie 30 stycznia 1867 r.

[1] opis wykonany na podstawie kart inwentaryzacyjnych sporządzonych przez M. Janiszka

podczas rekonesansu terenowego w listopadzie 2010 r.

[2] współpraca Leonarda Marconiego i Jana Husa.

[3] całość przypomina tablice 10 Przykazań

[4] przyp. tłumaczenie: w Chrystusie wszyscy zostaną ożywieni (z 1 listu do Koryntian, rozdz. 15).

[5] ibidem

[6] początkowo pochowana w Krakowie.

[7] prochy przeniesione do krypty kościoła z rodzinnego mauzoleum znajdującego się na Cmentarzu Wilanowskim

[8] opracowanie na podstawie planu ze strony internetowej Parafii Św. Anny w Wilanowie, www.parafiawilanow.pl